

„ANYANYELVÜNK ÉVSZÁZADAI” HALLGATÓI KONFERENCIA

2014. június 20.

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

A konferencia szervezői:

Az ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke

Juhász Dezső intézetigazgató, tanszékvezető

Bárth M. János

N. Fodor János

Szentgyörgyi Rudolf

Az ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi Tudományos Diákkörének

Benkő Loránd Magyar Nyelvtörténeti Diákműhelye,

Élőnyelvi Diákműhelye,

Névtani Diákműhelye

Balogh Erna

Kocsis Réka

Kocsis Zsuzsanna

Korompay Eszter

Kósa Csilla Erika

Kresztyankó Annamária

Krizsai Fruzsina

A programfüzet szerkesztője: N. Fodor János

A konferencia támogatói:

MTA Bolyai János
Kutatási Ösztöndíj

Nyomdai munkálatok: START Nonprofit Kft., Nyíregyháza

Felelős vezető: Balogh Zoltán vezérigazgató

PROGRAM

A konferencia helye: ELTE BTK Budapest, Múzeum krt. 4/A. 336.

Regisztráció: 8.30–9.00, továbbá a szekciók közötti szünetekben.

9.00–9.15

Köszöntő: DEZSŐ TAMÁS, az ELTE BTK dékánja

Megnyitó: JUHÁSZ DEZSŐ intézetigazgató, tanszékvezető egyetemi tanár

A Nemzeti Tehetség Program ismertetése: SZENTGYÖRGYI RUDOLF

I. szekció: Nyelvjárástörténet

Szekcióvezető: BÁRTH M. JÁNOS

9.15–9.30 GION KATALIN: Egy szerémségi település, Maradék nyelvi helyzetének változása

9.30–9.45 BAGYINSZKI SZILVIA: Hangtani és alaktani sajátosságok változása és megőrződése a középpalóc tömbben a 20. században

9.45–10.00 MECSER SZILVIA: Bukovina hangjai

10.00–10.15 KRIZSAI FRUZSINA: Tájszavak és tájszótárak – Állomások a tájszó-típológia és a tájszótári munkálatok történetéből

10.15–10.25 *Kérdések és válaszok*

Szünet

II. szekció: Középmagyar kor

Szekcióvezető: ZELLIGER ERZSÉBET

- 10.40–10.55 KALLA VIKTÓRIA: Az igekötők és az igeidők aspektusjelölő szerepének vizsgálata Batthyány Ferencné Svetkovics Katalin leveleiben
- 10.55–11.10 BÁCSI ENIKŐ: A kérési szándék megjelenítési módjainak vizsgálata 16. század második felében keletkezett házastársi levelezésekben
- 11.10–11.25 BUDAI TÍMEA: Megszólítások, megnevezések a 17. század nyelvhasználatában
- 11.25–11.40 BERENTE ANIKÓ: A szegedi boszorkányperek ablatívuszi irányú határozóragjairól
- 11.40–11.50 *Kérdések és válaszok*

Szűnet

III. szekció: Újmagyar kor

Szekcióvezető: SÁROSI ZSÓFIA

- 12.05–12.20 BENKE RAMÓNA: 18–19. századi dunántúli magánlevelek nyelvtörténeti elemzése
- 12.20–12.35 MARTON DÓRA: Az első helyesírási szabályzat és Fromm János levelezésének helyesírás-történeti vizsgálata
- 12.35–12.50 KRESZTYANKÓ ANNAMÁRIA: Császármorzsa vagy hozomány? – Avagy a *móring* története
- 12.50–13.00 *Kérdések és válaszok*

Ebédészűnet

IV. szekció: Ómagyar kor és alkalmazott nyelvtörténet

Szekcióvezető: KOROMPAY KLÁRA

- 14.00–14.15 KOROMPAY ESZTER: Latin nyelvi hatás kódexemlékeinkben
- 14.15–14.30 KOCSIS RÉKA: Mikor íródtak az Apor-kódex marginális bejegyzései?
- 14.30–14.45 BALOGH ERNA: A Halotti beszéd az interneten
- 15.00–15.15 TÓTH BARBARA: A szókészlettörténet tanítása középiskolában
- 15.15–15.30 MAZULA KRISZTINA: A *nyelvújítás* fogalmának értelmezése és tanítása a középiskolában
- 15.30–15.45 *Kérdések és válaszok*
Szűnet

V. szekció: Név-történet, névföldrajz

Szekcióvezető: N. FODOR JÁNOS

- 16.00–16.15 KOCSIS RÉKA: A névelemzés módszerének ismertetése Tolna megye történeti családneveinek példáján
- 16.15–16.30 KAPOSÍ DIÁNA: Somogy megye történeti családneveinek névföldrajzi vizsgálata különös tekintettel a név és etnikum összefüggéseire
- 16.30–16.45 LENGYEL BOGLÁRKA: Szepes vármegye 18. század eleji családneveinek névföldrajzi tanulságai
- 16.45–17.00 JANKOVICS JULIANNA: Heves és Külső-Szolnok megye történeti családneveinek elemzése
- 17.00–17.15 NAGY JUDIT: Keleti népek etnonimáinak családnévföldrajzi megoszlása a 18. század eleji Magyarországon
- 17.15–17.30 KRIZSAI FRUZZSINA: A *Fazekas* családnév történeti névföldrajzáról
- 17.30–17.45 *Kérdések és válaszok*
- 17.45–18.00 Zárszó

AZ ELŐADÁSOK ÖSSZEFOGLALÓI

BÁCSI ENIKŐ (MA)

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

Témavezető: Sárosi Zsófia

A kérési szándék megjelenítési módjainak vizsgálata 16. század második felében keletkezett házastársi levelezésekben

Előadásomban a 16. század második felében a házastársak egymással folytatott levelezése során előforduló kérés és kérési szándék megjelenítési módjait vizsgálom. Elméleti keretként kiindulásul JOHN SEARLE beszédaktus-elméletét alkalmazom (A taxonomy of illocutionary acts. In: GUNDERSON, K., szerk., Language, Mind and Knowledge. Minneapolis, 1975), és mivel a levelekben elsősorban a kérési szándék megjelenítésének különféle módjait kutatom, megvizsgálom, hogyan alkalmazható történeti anyagon a BLUM-KULKA, HOUSE és KASPER szerzőhármassal által elkülönített kilenc stratégia, melyekkel a kérési szándék megjelenítési módját írják le a legdirektebbtől a legközvetettebbig haladva (BLUM-KULKA, S. – HOUSE, J. – KASPER, G. szerk., Cross-cultural Pragmatics. Norwood, 1989). Bemutatom, hogy mely kérési stratégiák dominálnak a felek levelezésében, valamint külön figyelmet fordítok a különbségek megjelenítésére is a férfiak és a nők által alkalmazott kérésfajták között. A férj és a feleség kérési stratégiái közötti eltéréseket az eltérő társadalmi szerepüknek, de elsősorban a genderkülönbségeknek tulajdonítom. Forrásul a 16. századi nemesi, házastársi magánlevelezések szolgálnak, elsődlegesen pedig Nádasdy Tamás nádor és felesége, Kanizsay Orsolya levelezése képezi kutatásom alapját, amely levelek 1535 után keletkeztek és a KÁROLYI SÁNDOR és SZALAY JÓZSEF szerkesztette „Nádasdy Tamás nádor családi levelezése” című műben jelentek meg (Budapest, 1882).

BAGYINSZKI SZILVIA (OTM)

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

Témavezető: Bárh M. János

Hangtani és alaktani sajátosságok változása és megőrződése a középpalóc tömbben a 20. században

Vizsgálatom tárgya a palóc nyelvjárási régió középső tömbjének hangtani, valamint alaktani sajátosságainak időbeli változása. Adataim „A magyar nyelvjárások atlasza” 1961-es ellenőrző gyűjtésének hanganyagai (Becske J-01,

Ecseg J-03), illetve saját szandai felvételeim (2014). A vizsgálat során nagy hangsúlyt kap a rövid illabiális *á* és a polifonemikus értékű *ā* hang, a zárt *ē*, valamint kiderül, hogy még ma is megfigyelhető az *h*, továbbá kitérek a palatalizáció jelenségére is. Az alaktani sajátosságok közül a *-val/-vel* rag, a főnévi igenév képzője és a múlt idejű alakok bemutatására kerül sor. Fölmerül a hangrendi illeszkedés hiánya bizonyos helyeken, illetve némely toldalék köznyelvtől eltérő, ajakműködés szerinti illeszkedése is. Érintőlegesen kitérek a jelenben megfigyelhető generációs különbségekre és azok okaira (az iskola és a munkahely hatása; automatikus kódváltás vagy a köznyelv kizárólagos ismerete).

BALOGH ERNA (MA)

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

Témavezető: Szentgyörgyi Rudolf

A Halotti beszéd az interneten

Az interneten sok olyan felület található, ahol idézik ennek a nyelvemléknek már-már szállóigévé vált részleteit. Szembetűnő azonban, hogy egyes részletek nem a nyelvtörténeti értelmezésnek megfelelő módon, hanem a mai nyelvérzék szerint „értelmesítve” állnak előttünk. Ez a jelenség adta kutatásom ötletét, melynek során egyes szállóigévé vált nyelvemlékrészletek (interneten történő) idézésével, használatával foglalkoztam, továbbá kérdőív segítségével felmérést készítettem arról, hogy a nem nyelvtörténettel foglalkozó, de érettségizett adatközlők mennyire vannak tisztában a vonatkozó részletek nyelvtörténeti értelmezésével. Előadásomban kutatásom két fontos részletét ismertetem: az *isa* és a *bázqa* szavak „mai” értelmezését. Az internetes és a kérdőíves adatok között – előzetes hipotéziseim alapján nem várt – eltérések mutatkoztak, melyek okait is megkísérlem feltárni.

BENKE RAMÓNA (BA)

Pannon Egyetem, Veszprém

Témavezető: Révay Valéria, Bagladi Orsolya

18–19. századi dunántúli magánlevelek nyelvtörténeti elemzése

Kutatásom során 18–19. századi magánlevelezések alapján végeztem szinkrón nyelvtörténeti vizsgálatot. Kézzel írott, személyes hangvételű levelek segítségével igyekeztem az adott kor nyelvállapotát megismerni. Munkám forrásaként a keszthelyi főnemesnek, gróf Festetics Györgynek címzett hét olyan levelet választottam ki, melyeknek fénymásolatát a Magyar Országos Levéltárból

szereztem meg. A felhasznált források szerzői a következők: Sallér István, Cziráki Mária, Tallián Boldizsár, Festetics Imre (2 levél), Deseő Imre. A levélírók valamennyien dunántúli származásúak, életük nagy részét ebben a régióban élték le; a tőlük származó nyelvemlékek keletkezési helye is ehhez a vidékhez köthető. A kézzel írott levelek betűhív átírása alapján szeretném bemutatni az 1700-as évek végének és az 1800-as évek elejének nyugat-dunántúli nyelvhasználatát, a korabeli helyesírási normákat, illetve azt, hogyan nyilvánulnak meg ezek a magánlevelezésekben. A levélírók nyelvhasználatának jellemzőit összehasonlítom a kor köznyelvi-, és irodalmi írásbeliségének sajátosságaival. Ezen belül ismertetem a korpusz főbb hangtani, alaktani sajátosságait, valamint bemutatom szókincsét, illetve mondattani jellemzőit, kiemelve mindezek nyelvjárási vonásait.

BERENTE ANIKÓ (MA)

Szegedi Tudományegyetem

Témavezető: Németh Miklós

A szegedi boszorkányperek ablatívuszi irányú határozóragjairól

Munkám vizsgálatának középpontjában a szegedi boszorkányperek iratanyaga áll. Az eredeti iratok, melyek 1728 és 1744 között keletkeztek, a Csongrád Megyei Levéltárban találhatóak. Olvasásukkor szembeűő volt, hogy a különböző határozóragjaink eltérő formákban jelentek meg. Ezek közül az elatívist (-bVű), a delatívist (-rVű), az ablatívist (-tVű) és a sociatívist (-stVű) választottam ki. Egyrészt különbség mutatkozik a rövid és hosszú magánhangzók jelölésben, másrészt érdekes jelenségnek tűnik a nyelűállás szempontjából a zártabbá válás (pl. ő > ű/ű). Szembetűűő volt az is, hogy a ma sztenderdnek tartott alakok – mint például a -tól, -től – kis számban fordulnak csak elő. A rag végi -l el is tűnhet, legtöbbször azonban geminálódása figyelhető meg. Dolgozatomban ezen esetek különböző formáit kívánom rendszerezni, a talált eredményeket pedig igyekszem ragtörténeti kontextusba helyezni. Mindehhez pedig figyelembe veszem a forrásanyag lejegyzésével kapcsolatos megfigyeléseimet, illetve a szegedi nyelvűjárás sajátosságait is.

BUDAI TÍMEA (MA)

Miskolci Egyetem

Témavezető: Gréci-Zsoldos Enikű

Megszólítások, megnevezések a 17. század nyelvűhasználatában

A történeti szociolingvisztika nemcsak feltárja a nyelűi variánsokat, hanem komplex módszertani sémák mentén haladva lehetővé teszi azt is, hogy bepí-
pí-

lantást nyerjünk múlt és jelen nyelvéllapotának összefüggéseibe, hogy ezáltal új eredményeket vonjunk le vagy a már meglévő eredményeket erősítsük meg. E diszciplína fő feladata, hogy rekonstruálja a nyelvi változási folyamatokat úgy, hogy a folyamatot a maga társadalmi beágyazottságában tárja fel. Célja tehát annak vizsgálata is, hogy hogyan illeszkednek bele ezek a változások az egykori nyelvi-szociális hálóba, s hogy hogyan tárható fel az adott nyelvközösség szociális hierarchiája, a társadalmi helyzetnek a nyelvi variabilitáshoz való viszonya.

A vizsgálat mindenekelőtt az írott forrásokra, korabeli írott dokumentumokra terjed ki, közülük is kiemelkednek a perszövegek, tanúvallomások, hiszen ezek mutatják a leghívebben az egykori beszélőközösség nyelvéllapotának élfőszóbeliségét, illetve nyelvi átalakulásának korabeli fejleményeit.

A tudomány forrásaihoz mérten többféle szempont alapján közelítheti meg az adott kor nyelvéllapotának vizsgálatát. A kutatások kiterjedhetnek például az egykori nyelvi kontaktusok, a nyelvi sztenderdizáció, a nyelvi identitás vagy a szóbeliség és az írásbeliség egymáshoz való viszonyaira, összefüggéseire. Hasonlóan kiterjedt téma, és egyre többen foglalkoznak azzal, hogy rekonstruálják az egykori nyelvközösségek megszólítási rendszerét, a társadalom sokrétőségét feltételező és azzal összefüggő szabályokat.

Előadásom elsődleges célja ezért az, hogy különböző forrásokon keresztül ismertessem a 17. század egy szeletének magyar megszólítási rendszerét, kitérve a beszélgetőtársak/kommunikáló felek társadalmi státusára, illetve az ezzel szorosan összefüggő kommunikációs helyzetre (az adott szituációhoz rendelhető megszólítási, megnevezési formára, a beszélgetőpartnerre utaló nyelvhasználati elemre) és a nyelvi érintkezés módjára (írásbeli, szóbeli), amely utóbbi sajátos aspektust eredményez a történeti szociolingvisztikával foglalkozó kutatók számára.

GION KATALIN (BA)

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

Témavezető: Juhász Dezső

Egy szerémségi település, Maradék nyelvi helyzetének változása

Előadásom fő témája Maradék település nyelvhasználat a kétnyelvűség tükrében. A településtörténetből kikövetkeztethető társadalmi, nyelvi hatásokat egyeztettem össze a mai maradéki lakosság nyelvhasználatával. Elsőként a Szerémség, és azon belül Maradék településtörténetét dolgozom fel a vonatkozó szakirodalom alapján. Ezzel egyúttal összekapcsolom a nyelvjárástörténetet a nyelv földrajzzal. Rövid ismertetést nyújtok a nyelv sziget-jellegű településekről, minthogy az általam választott falu is e kategóriába sorolható. Ezután Maradék történetét mutatom be, a forrásokból származó adatok alapján, különös tekintettel

a református közösség betelepülésének körülményeire. Az ELTE 2012-es nyelvjárásgyűjtő tanulmányútja során készített hangfelvételek alapján összehasonlítom a szakirodalomban olvasottakat a jelenlegi maradéki nyelvi helyzettel. Különös figyelmet szentelek a vallási hovatartozás és a nyelvhasználat kapcsolatának, a betelepülési körülmények ismeretének, a szerb-magyar vegyes házasságoknak és általában az együttélésnek, az iskoláztatás kérdésének, továbbá az anyanyelvápolás lehetőségeinek.

JANKOVICS JULIANNA (MA)

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

Témavezető: N. Fodor János

Heves és Külső-Szolnok megye történeti családneveinek elemzése

Előadásomban Heves és Külső-Szolnok (ideiglenesen egyesített) vármegye családneveit kívánom megvizsgálni az 1715. évi országos összeírás adatai alapján (Conscriptio Regnicolaris 1715. N. 78. MOL, 3119–3131. doboz. Dig. kiadás: H. NÉMETH ISTVÁN szerk., Az 1715. évi országos összeírás. DVD-ROM). A névadási aktus az emberek életének természetes velejárója. Az, hogy valaki milyen nevet viselt, meghatározta egész lényét, hovatartozását. A természetes névadás során így tehát olyan nevet kaptak az elnevezettek, amelyek az elnevezett személyével, hovatartozásával voltak kapcsolatosak, így a név szükségszerűen motivált volt, ami „többnyire információt, leírást tartalmazott” (J. SOLTÉSZ KATALIN, A tulajdonnév funkciója és jelentése. Bp., 1979. 53). E gondolat mentén a családnevek csoportosítását funkcionális-szemantikai szempontból különítem el, és ehhez N. FODOR JÁNOS (Személynevek rendszere a kései ómagyar korban. MNÉ. 2. Bp., 2010) új típusú modelljét veszem alapul. Előadásomban ezen kívül röviden kitérek még a magyar és a nem magyar (főként német és szláv) családnevek területi eloszlására is. A családnévelemzés eredményeit szembesítem a történeti adatok alapján igazolható 18. századi népességváltozásokkal.

KALLA VIKTÓRIA (BA)

Szegedi Tudományegyetem

Témavezető: Schirm Anita

Az igekötők és az igeidők aspektusjelölő szerepének vizsgálata Batthyány Ferencné Svetkovics Katalin leveleiben

Az előadás az igekötőknek és az igeidőknek a középmagyar kori, mondatra gyakorolt aspektusbefolyásoló hatását veszi számba. A vizsgálathoz a nyelvi

korpuszt Batthyány Ferencné Svetkovics Katalin 16. századi levelezése adta. A vizsgálódás igazolta a szakirodalom megállapítását (D. MÁTAI MÁRIA, Magyar szófajttörténet. Bp., 2011. 180–211.; J. SOLTÉSZ KATALIN, Az ősi magyar igeikötők [meg, el, ki, be, fel, le]. Bp., 1959), miszerint a tiszta perfektivitás funkciójával leginkább a *meg* és az *el* igeikötők rendelkeznek. Az előadás sorra veszi a szövegben előforduló összes preverbumot, kitér azoknak a levelekben betöltött státuszára. A grammatikalizáltság megállapításához a fő szempontokat a nem térbeli jelentésű igitípusokkal való kapcsolódás, az irányjelentést megerősítő határozós szerkezet megléte és a produktivitás jelentették. Az előadás során az is kiderül, hogy az igeikötők hogyan fejezhetnek ki imperfektivitást a szintaktikai pozíciójukkal, és az is, hogy a preverbumok folyamatossá tevő szerepének vizsgálata ebből a szempontból miért problémás. Az igeidőknek a vizsgált korpuszban lévő aspektusjelölő tulajdonságáról megállapítható, hogy elsősorban a befejezettség kifejezésében játszanak nagy szerepet. A korpuszban a középmagyar korra jel-lemező mind a négy igeidő, azaz a *-t/-tt* jeles, az *-á/-é* jeles, a $\emptyset$ + *vala* és a *-t(-tt)* + *vala* típusú is megjelent. Az előadásomból kiderül, hogy az egyes igeidők milyen egyéb funkciókkal társulva fejeznek ki perfektivitást, valamint az is, hogy a vizsgált korpusz igeidőinek arányai eltérnek a szakirodalomban (E. ABAFFY ERZSÉBET, Az igemód- és igeidőrendszer. In: BENKŐ LORÁND szerk., A magyar nyelv történeti nyelvtana II/1. Bp., 1992. 120–171. 163) közölt adatoktól. Ugyan az igeidők szerepe mindenképp fontosnak mondható, az is kitűnik, hogy az igeikötős ígét tartalmazó mondatokban az igeikötő a legfőbb eszköze az aspektus kifejezésének.

KAPOSI DIÁNA (BA)

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

Témavezető: N. Fodor János

Somogy megye történeti családneveinek névföldrajzi vizsgálata különös tekintettel a név és etnikum összefüggéseire

Az ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszékén készülő átfogó, diakrón névanyagvizsgálatának ez az előadás csupán egyetlen megyére vetített adatait mutatja be. Célom, hogy az 1715. évi első, illetve az 1720. évi második országos adóösszeírás alapján mutassam be a név és etnikum összefüggéseit, figyelembe véve a témához kapcsolódó korábbi szakirodalmat és a rendelkezésre álló történelmi adatokat. A peremterületek nyelvi vagy etnikai vizsgálatánál természetesen jelenség a két- vagy többnyelvűség, illetve a kevert etnikai jelleg. Ezzel az előadással ezt az általános tapasztalatot a névtan oldaláról is szeretném alátámasztani. A névanyagot két

részre (idegen és magyar eredetű nevekre) bontva vizsgáltam. Az idegen eredetű családnevek jelentésével nem foglalkoztam, a magyar nevek esetében viszont a névadás alapmotivációit is feltártam. Az idegen eredetű nevek más leírásokkal kiegészítve és alátámasztva – melyek közvetlenül nemzetiségekre is utalnak – híven tükrözték a török hódoltság alatt és után a megyébe beáramlott népcsoportok etnikai megoszlását.

KOCSIS RÉKA (MA)

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

Témavezető: Juhász Dezső

Mikor íródtak az Apor-kódex marginális bejegyzései?

A 15–16. század fordulójára datált Apor-kódexben a zsoltárokat tartalmazó rész margóira egy későbbi kéz minden egyes zsoltárhoz fűzött egy általában egy mondatnyi hosszúságú megjegyzést. A beírás idejével kapcsolatban jórészt ötlepszerű datálások forogtak közkézen, de elemzésen alapuló állásfoglalás eddig nem történt. Szakdolgozatomban a glosszák részletes nyelvészeti leírásával együtt erre vállalkoztam, ez az előadás pedig csupán a datáláshoz szorosan kapcsolódó érveket venné sorra. Az előadás első fele keres választ arra a kérdésre, hogy valójában mik is ezek a bejegyzések, sorolhatók-e valamilyen „műfajba”, típusba. Ennek kapcsán kerül említésre a szöveg párhuzama, amelyet Székely István 1548-ban, Krakkóban kiadott „Zsoltárkönyv”-ének a zsoltárokhoz tartozó „summái” jelentenek. Mivel ez a gyakorlatilag megegyező szövegegység a datálást és a szövegíró forrásainak a kérdését is érinti, a továbbiakban áttekintést kapunk arról, hogy mit mondtak eddig a két szöveg viszonyáról, illetve milyen datálási kísérletek fogalmazódtak meg eddig az Apor-kódex glosszáival kapcsolatban. A nyelvészeti elemzés alapján az a kép rajzolódik ki, hogy a bemásolás nem történhetett meg korábban, mint a 16. század első fele (de ez az időpont akár a század második felére is kitolható), maga a szöveg viszont a Székely-féle párhuzam miatt nem keletkezhetett később, mint 1548. Az előadás fő célja tehát azoknak a támogató érveknek a felsorakoztatása a paleográfia, hangjelölés és helyesírás valamint morfológiai és szószintű jelenségek területéről, amelyek lehetővé teszik a fenti állítás megfogalmazását.

KOCSIS RÉKA (MA)

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

Témavezető: N. Fodor János

A névelemzés módszerének ismertetése Tolna megye történeti családneveinek példáján

A történeti névtan, azon belül is szorosabban a történeti névföldrajz tematikájába tartozó előadás az 1720-as országos összeírás adatai alapján vizsgálja Tolna megye 18. század eleji családnévanyagát. Az előadás alapjául szolgáló dolgozat része egy olyan programnak, amelyet ELTE-s hallgatók az összeírás adataiból hasonló szempontok mentén készítettek.

Az előadás célja annak bemutatása, hogy a névelemzés módszere milyen módon használható egy-egy terület etnikai arányainak feltárására, különös tekintettel azokra a korszakokra, amelyekben a családneveken kívül semmilyen más forrással nem rendelkezünk az etnikai összetételt illetően. Az előadás ismerteti a megyét érintő, a személynevek alapján megállapítható betelepítési, betelepülési és migrációs folyamatokat. Az adatbázis alapján lehetőség van az etnikai viszonyok járási és települési szinten való bemutatására, az 1773-ban készült Lexicon Locorum adatainak segítségével hívásával pedig a 18. század során bekövetkező változási folyamat válik jól érzékelhetővé.

KOROMPAY ESZTER (BA)

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

Témavezető: Szentgyörgyi Rudolf

Latin nyelvi hatás kódexemlékeinkben

Előadásomban a latin és a magyar nyelv találkozását és együttélését szeretném bemutatni, különös tekintettel a késő ómagyar-kori kódexekre, e csoporton belül is a Müncheni kódexre. Az első magyar bibliafordításként ismert, s huszitanak tartott Müncheni kódex a kutatások során számos érdekes kérdést vetett föl: huszita-e egyáltalán, s ha igen, mennyiben; első fordításunk-e, s egyáltalán: a fordításnak milyen nehézségei adódhattak az 1400-as évek elején? Kérdés az is, beszélhetünk-e latin hatásról – ennek tisztázását különösen fontosnak tartom, hiszen nyelvészek, irodalomtudósok kedvelt témája e probléma, mindazonáltal azonban azt figyelhetjük meg, hogy maga a *hatás*, közelebbről pedig a *latin hatás* fogalma sem mindig azonos értelmű. A latin nyelvi hatás kérdéskörét vizsgáló előadásomban néhány mondattani jelenségeket kívánok előtérbe helyezni. A latin hatást – E. ABAFFY ERZSÉBET és BENKŐ LORÁND nyomán – mint (három mozzanatban megragadható) folyamatot

szeretném körvonalazni. Rá kívánok mutatni végül, hogy e kérdés nemcsak a Müncheni kódexben, de a kódexek korának további fontos nyelvelméleiben is kutatásra vár.

KRESZTYANKÓ ANNAMÁRIA (MA)

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

Témavezető: Szentgyörgyi Rudolf

Császármorzsa vagy hozomány? – Avagy a móríng története

Előadásom témáját egy családi dokumentum ihlette, mely a véletlennek köszönhetően került elő keletkezése (1908) után több mint 100 évvel. E dokumentum egy házassági szerződés, amit nyelvtörténeti és pragmatikai szempontból már önmagában érdekesnek találok, előadásom során pedig arra vállalkozom, hogy a szerződésben több helyen is előforduló *móríngol* kifejezés eredetét, történetét, szemantikai változásait bemutassam, és nemcsak időbeli, hanem földrajzi vonatkozások mentén is megvizsgáljam. Előadásomban irodalmi példákkal is szemléltetni kívánom a *móríng*, *móríngol* kifejezések előfordulását, használatát, ezzel is hangsúlyozva, hogy már általános iskolai irodalmi művek olvasásához is (jelen esetben Jókai, Gárdonyi, Móricz írásai) elengedhetetlen bizonyos mértékű nyelvtörténeti ismeret.

KRIZSAI FRUZZSINA (MA)

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

Témavezető: Bárány M. János

Tájszavak és tájszótárak – Állomások a tájszó-tipológia és a tájszótári munkálatok történetéből

A tájszótárkészítés egyik, talán máig legmeghatározóbbnak tekinthető alapelve a hazai munkák közül SZINNYEI JÓZSEF tájszótárának előszavában merül fel elsőként. Innentől kezdve a szótárkészítő egyéni kompetenciáján alapuló, kuriózumokat kiemelő esetleges szólisták helyett a módszeresen gyűjtött anyag kerül előtérbe. A tájszó fogalmának és a tájszó-tipológiának kiemelt szerep jut mind a lexikográfus, mind a szótár használója szempontjából: előbbi ezek segítségével határozhatja meg, mi kerül a szótárba, utóbbi számára pedig jelentős információ, hogy az egyes szavak miért szerepelnek a szótárban. A tájszóosztályozásra tett elméleti javaslatok, kiemelten HEGEDŰS ATTILA, KISS JENŐ és PÉNTEK JÁNOS tájszó-tipológiájának bemutatása és összevetése mellett előadásomban arra igyekszem rávilágítani, milyen kölcsönviszonyban állnak a

tájszavakkal kapcsolatos elméleti és gyakorlati (lexikográfiai) munkák, valamint hogyan és mire használható a tájszótárakban fellelhető hatalmas mennyiségű nyelvi adat.

KRIZSAI FRUZZSINA (MA)

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

Témavezető: N. Fodor János

A Fazekas családnev történeti névföldrajzáról

Ahogy a mindennapi nyelvhasználatban, úgy a névkincsben is megfigyelhető a köznyelv felé tolódás, a névalakok homogenizálódása. A mai magyar családnévatalasz mutatói, valamint HAJDÚ MIHÁLY jelenkori munkái alapján a *Fazekas* sem kivétel e tendencia alól. A családnev történeti előfordulásainak vizsgálatán keresztül a név egykori lehetséges alakváltozatait és azok területi tagolódását az egyes területek nyelvjárási sajátosságaival összefüggésben tárom fel. Emellett, felhasználva a néprajztudomány eredményeit, olyan fazekassághoz kötődő magyar eredetű családnevek gyakoriságát és területi előfordulását is bemutatom, melyek a mesterség specifikálódására utalhatnak. Előadásom egyik célja a közelmúltban adatbázissá formált 1715. és 1720. évi országos összeírás, valamint a „Történeti magyar családnévatalasz” egyfajta felhasználási lehetőségének bemutatása, így a történeti adatok elemzésének középpontjában ez az anyag áll. A néprajzi-mesterségtörténeti háttér részletezőbb ismertetése név és motiváció lehetséges összefüggéseinek felderítésében nyújthat segítséget.

LENGYEL BOGLÁRKA (PhD)

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

Témavezető: N. Fodor János

Szepes vármegye 18. század eleji családneveinek névföldrajzi tanulságai

A nemzetközi nyelvföldrajzi kutatásoknak már két évtizedes múltja van. Magyarországon viszont csak később kezdődtek meg a személynevek és a helynevek vonatkozásában a nyelvföldrajzi szinkrón és diakrón vizsgálatok. A magyarországi diakrón személynév vizsgálatok keretén belül az elmúlt években célkitűzés lett a 18. század eleji történeti családnevek adatbázisának a létrehozása. Jelentősége kiemelkedő, ugyanis az ebben szereplő adatokat a legkorábbi reprezentatív névanyagnak tekinthetjük. Munkámmal az adatbázis eddig meglévő

anyagát bővitem, Szepes vármegye családneveinek a bemutatására törekszem az 1715-ös első országos összeírás alapján. Az elemzés során 2820 adat feldolgozásával mutatom be a családnevek sajátosságait. Az elemzés során egy olyan megye névanyagát dolgozom fel, amelyet főként nem magyar (szláv és német) nevek alkotnak.

MARTON DÓRA (MA)

Pannon Egyetem, Veszprém

Témavezető: Bagladi Orsolya

Az első helyesírási szabályzat és Fromm János levelezésének helyesírás-történeti vizsgálata

Munkámban az első magyar helyesírási szabályzat korának helyesírási bemutatására vállalkoztam, kiemelve az időszakból magát a szabályzatot, valamint Fromm János veszprémi ügyvéd levelezését. Tehát munkám alapvetően helyesírás-történeti elemzés, de érintőlegesen fonetika-fonológiai és alaktani kérdéseket is tárgyalok. Kiindulópontként áttekintem az akadémiai helyesírás előzményeit, valamint a későbbi szabályzatok szerepét, kialakulásának történetét is ismertetem. Az áttekintés választ ad arra, miért is van a szabályzat létrejöttének rendkívüli szerepe helyesírásunk történetében. A 19. századi helyesírás elemzéséhez segítségül hívtam a ma érvényben lévő helyesírási szabályzatot, annak pontjai alapján keresem ki az olyan jelenségeket, amelyekre az 1832-es változat konkrét formában nem tér ki.

„A Magyar helyesírás’ és szóragsztás’ főbb szabályai” hatását vizsgálom Fromm János levelezésének egy részén is. Az öt levelet ugyanazzal a módszerrel elemzem, mint a szabályzatot, ugyanakkor regionális, dialektológiai jellemzőket is vizsgálok, mivel ez a megközelítés elengedhetetlen ahhoz, hogy megállapítsuk az alkalmazott betűjelölési és helyesírási alapelveket.

Előadásomban a két korpusz összevetésére térek ki a ma érvényben lévő szabályzat struktúrája szerint, külön-külön elemzett részeket, ahol lényeges ennek az ismertetése, megemlítem szintjén emelem be. Az általam érintett főbb témakörök: betűjelölés, helyesírási alapelveink, nagybetűk használata, külön- és egybeírás, elválasztás, írásjelek, keltezés. Céloom kimutatni, hogy a szabályzat befolyásolta-e a Veszprém megyei emberek helyesírását az 1830–40-es években. A munkám kiindulópontja lehet a 19. századot érintő további helyesírás-történeti kutatásoknak, mivel a hivatalos szabályozás mellett hétköznapi emberek nyelvhasználatát is bemutatja öt levél betűhív átiratával.

MAZULA KRISZTINA (MA)

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

Témavezető: Szentgyörgyi Rudolf

A nyelvújítás fogalmának értelmezése és tanítása a középiskolában

A *nyelvújítás* fogalmát sokan még ma is kizárólag Kazinczy tevékenységével, tágabban a klasszikus nyelvújítás korával azonosítják. Abban, hogy ez a szemléletmód árnyaltabbá válhasson (lásd például a mai nyelvújítási folyamatok tudatosítása), lényeges szerepe van a középiskolai oktatásnak. Az előadás két vizsgálat eredményét mutatja be: 1. hogyan értelmezik a *nyelvújítás* fogalmát egyes, ma is használatos tankönyvek, illetve 2. hogyan értelmezik ugyanezt a mai középiskolás diákok. (Ez utóbbi kérdés kutatása egy kérdőíves vizsgálat nyomán történt.) A nyelvújítás folyamatának értelmezését nagy mértékben befolyásolják a nyelvi változásról, a nyelvi normáról stb. alkotott fogalmak és nézetek. A kérdőív lehetőséget teremt, hogy a (mai) nyelvújítási folyamatokat általánosabb nyelvi vonatkozásaikkal való összefüggéseiben is vizsgálhassuk: nyelvhasználat, idegen nyelvi hatások, nyelvművelő törekvések stb.

MECSER SZILVIA (BA)

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

Témavezető: Juhász Dezső

Bukovina hangjai

Tanulmányomban és előadásomban dialektológiai vizsgálatokat mutatok be. A bukovinai székelyek szétszóródásáról rengeteg irodalom született, különösen arról a kálváriáról, amelyet a II. világháború kitelepítései során jártak meg. Bukovina mára magyarok nélkül maradt. Azonban a bukovinai magyarság továbbra is él, és őrzi nemcsak hagyományait, de beszédében is föllelhetjük – a köznyelviesedés dacára is – az eredeti nyelvezetet. Hanganyag alapján dolgozom. Két elemzett hangfelvétel a Tolna megyei Bonyhádon készült, két adatközlő beszédét rögzítik. Az egyik adatközlő már Cikón született, akinek a szülei járták meg a hosszú utat, székelyes beszédét azonban még maga is őrzi. A másik adatközlő egy olyan hölgy, aki maga fiatal leányként élte meg a telepítések rideg borzalmait, melyekről a felvételeken is beszámol. Egy másik felvétel Hunyad megyében készült, Csernakeresztúron, ahová 1911-ben települtek vissza bukovinai székelyek. A falu legidősebb házaspárjával beszélgethettem. A történeti ismeretek kifejtése után a két hanganyagról szólok, melynek dialektológiai sajátosságait vetem össze, hogy megtaláljam mi a közös a két bukovinai beszéd között, mik az eltérések, milyen más környezeti hatások érik a különböző helyzetben lévő csoportokat (pl. román nyelvi hatás).

NAGY JUDIT (BA)

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

Témavezető: N. Fodor János

Keleti népek etnonimáinak családnévöldrajzi megoszlása a 18. század eleji Magyarországon

Előadásomban a magyarsággal kapcsolatba került főbb keleti népek történetét és tulajdonnévi előfordulásait mutatom be, különös tekintettel a 18. század eleji Magyarország családnévállományában betöltött szerepükre. A keleti népnevek megterheltsége között jelentős különbségek mutatkoznak. Az 1715-ös adóösszeírás adataiból egyértelműen kirajzolódik, hogy minél kisebb számban érkezett egy népcsoport hazánkba, és minél hamarabb asszimilálódott (még a családnév kialakulása előtt), annál kevésbé várható a fennmaradása a későbbi családnévanyagban. A *kavar*, *besenyő*, *káliz*, *úz* és *mizser* etnonimák családnévi előfordulása rendkívül ritka. Sajátos története van a *jász* és a *palóc* népneveknek, melyek családnévi vonatkozásaira röviden kitérek. Az öt fő népcsoport, amelyek elegendő névviselővel rendelkeznek reprezentatívabb névöldrajzi típusú vizsgálatokhoz is: a *kun*, a *széke*, a *tatár*, a *török* és a *magyar*. Előadásomban térképek segítségével mutatom be a gyakoribb népnévi eredetű családnevek 18. század eleji névöldrajzi sajátosságait.

TÓTH BARBARA (MA)

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

Témavezető: Szentgyörgyi Rudolf

A szókészlettörténet tanítása középiskolában

Szókészletünk rétegeinek és változásainak oktatása kapcsán – kezdő tanárként – több problémával is szembesültem. Az első nehézséget a tanítandó anyag pontos meghatározása jelentette, hiszen a többféle tankönyv más-más anyagrészeket sorol – eltérő mélységben – a szókincs bővítés témaköréhez. Előadásomban elsősorban arról lesz szó, milyen folyamat eredményeként született meg az óratervem, milyen szempontokat igyekeztem figyelembe venni, és végül kitérek arra is, hogy a megtartott óra kapcsán milyen tapasztalatok fogalmazódtak meg bennem.

